

René Balák

Teologickomorálna reflexia o súčasných ohrozeniach osoby človeka v kontexte integrálneho rozvoja a formácie.

Úvod

Dnešný svet, v ktorom človek žije sa javí pri bližšom skúmaní, ako svet bez perspektívy a v ohrození, tým skôr človek začiatku tretieho tisícročia, ktorý žije v tomto svete plnom nádeje na kvalitatívne lepší zajtrajšok i úzkosti nad tým, aká bude reálna budúcnosť. Človek, ktorý existuje v určitom spoločenstve rôzneho charakteru a určenia je často ohrozovaný vo všetkých rovinách svojho života, pričom sám mnohokrát nevie o ohrození vyplývajúcom z dynamických zmien a neuvedomuje si svoju situáciu. Čoraz viac sa prejavuje totálna dezintegrácia osoby človeka, pričom sám človek prestáva seba samého chápať v duchu pravdy i svoju reálnu situáciu, ako aj možnosti skutočného pravdivého riešenia aktuálnych problémov. Morálna teológia ako teologická disciplína otvorená a reagujúca na súčasné problémy vo svete v kontexte povolania človeka k spoločnému životu s Bohom, je disciplínou, ktorá prezentuje princípy a normy vzťahujúce sa na mravné konanie človeka vo vzťahu k Bohu a k blížnemu, v kontinuite Druhého Vatikánskeho koncilu a náuky Magistéria, opierajúc sa o biblické Zjavenie a poznatky ľudského rozumu, ktoré človek dosiahol aj v iných vedeckých disciplínach.

V samotnej reflexii o súčasných ohrozeniach ľudskej osoby v kontexte integrálneho rozvoja ako aj formácie je nevyhnutné analyzovať pozíciu, v ktorej sa človek nachádza i prezentovať spôsob rozvoja a formácie osoby človeka v biblickom a personalistickom chápaní, zdôrazňujúc multidimenzionálnosť života osoby človeka. Človek je centrálnym bodom akejkol'vek úvahy dotýkajúcej sa nebezpečenstiev súčasného sveta, ktoré sú ohrozením jeho existencie, povolania a poslania, ktoré dostal od svojho Stvoriteľa. Človek sám o sebe vyslovuje veľa rozmanitých, niekedy však i protichodných názorov a definícií, podľa ktorých sa často vynáša ako ničím nepodmienená norma, alebo upadá až do zúfalstva, pričom mnohokrát žije v neistote a úzkostiach. V dnešnej dobe je mnohokrát pohľad na človeka cielene redukcionistický alebo zostávajúci na povrchu ontologickomorálnej reality ľudského bytia. V zložitej sieti vzťahov postmodernej spoločnosti stojacej na prahu novej planetárnej éry zahmlenej principiálnej orientácie je človek akoby stratený a osamotený, často degradovaný na pracovnú silu, či predmet manipulácie v utilitaristickom duchu, kde sa priamo popiera jeho ľudská dôstojnosť, jeho základné ľudské práva a vedome sa ignoruje individualita a jedinečnosť ľudskej osoby. Reflexia teologickomorálneho charakteru je zameraná na niektoré charakteristické aspekty schopnosti osoby človeka realizovať interpersonálny vzťah vo vertikálnej i horizontálnej perspektíve, zohľadňujúc aktuálne nebezpečenstvá vplývajúce na integrálny rozvoj dimenzií života ľudskej osoby cestou formačného procesu.

Kresťanstvo vo svojom poslanstve obsahujúcom pravdu o človeku, ktoré je adresované celému svetu a predovšetkým všetkým ľuďom dobrej vôle, vychádza predovšetkým z biblického zjavenia prijatého vierou, ako aj z racionálneho poznania, dosiahnutého svetlom prirodzeného rozumu, pričom sa obidve navzájom dopĺňajú¹, takto realizujúc integrálne poznávanie plnosti pravdy subsidiárnym spôsobom.

¹ FR nr. 43 a 48.

1. Ohrozenie osoby v antropologicko-morálnej rovine

Morálna teológia nazerajúc na dnešného človeka sa pokúša dať odpoveď na nové skutočnosti, ktoré možno nazvať znameniami času, i na aktuálne, často páľčivé výzvy doby, ktoré stoja pred človekom, ako aj na nebezpečenstvá, ktoré ho ohrozujú pri realizácii jeho poslania, pričom odpovede sú prezentované v kontexte slobodného mravného konania človeka v jeho časovej i nadčasovej dimenzii. A zároveň rešpektujúc normatívny charakter pravdy o človeku, obsiahnutej v božom zjavení realizovanom v konkrétnom čase a priestore prostredníctvom osobného dialógu medzi večným *Logos* a človekom povolaným k tomuto interpersonálnemu dialógu so svojim Stvoriteľom. Podstatným znakom teologickomorálnej reflexie má vždy byť koncentrácia na osobu človeka, pretože človek je prvou a hlavnou cestou cirkvi, ktorú určil sám Kristus² vedomý si dôležitosti zápasu o človeka, a ktorý sám vyzval k bdlosti v tomto zápase (Mt 24, 42), pričom v dnešnej dobe je človek ohrozovaný spôsobmi, ktoré sú o to nebezpečnejšie o čo sú menej spozorovateľné, pričom človeka neohrozuje len to čo sám vytvoril ale predovšetkým zvnútra ohrozuje človek sám seba.

Podstatným ohrozením človeka na konci tisícročia je ohrozenie pravdivého pohľadu človeka na seba samého – je to samotná antropologická koncepcia človeka. Teda vzťah človeka k sebe samému v kontexte antropologického poznania, vlastnej identifikácie a afirmácie vlastnej osoby, rozvoja a formácie osoby k plnosti je v štádiu postupnej deštrukcie pravdy o človeku. Pravdivá koncepcia človeka je totiž nevyhnutným teoretickým východiskom i predpokladom integrálneho rozvoja a formácie osoby človeka, ako aj kreácie pozitívnych hodnôt a podmienok, v ktorých človek žije. Formačný proces participujúci na integrálnom rozvoji osoby musí teda rešpektovať fakt, že človek je bytím stvoreným pre pravdu³ a ak sa v ňom vychádza a postupuje v duchu lži človek je zranený vo svojom vnútri.

Koncepcia, ktorá je predkladaná cez mediálne prostriedky ľuďstvu ako odpoveď na krízu, v ktorej sa človek nachádza, v dnešnej dobe nevychádza z princípu úprimného hľadania pravdivej odpovede, ale v kontexte zápasu o človeka tretieho tisícročia vychádza z utilitaristických pohnútok záujmových skupín rôzneho charakteru. Odpoveď na otázku „čo je človek?“ alebo v personalistickom duchu „kto je človek?“ je dnešnému človeku prezentovaná v rozličných podobách a na rôznych úrovniach, od vedeckej po populárnu, od verejnej po súkromnú. Podstatným znakom krízy aj odpovede predkladanej mediálnymi prostriedkami je nerešpektovanie integrálnej pravdy o človeku zjavenej Bohom a preferovanie falzifikácie človeka, ako aj koncepcie človeka v niektorých oblastiach života človeka, pričom v niektorých prípadoch nie je v silách človeka postrehnúť túto manipuláciu z dôvodu vysokej profesionality a úrovne tvorcov tejto manipulácie s človekom i z dôvodu permanentného tlaku vyvíjaného na človeka v tejto oblasti. Človek mnohokrát podlieha tomuto mediálnemu tlaku a nezriedka podvedome prijíma to čo sa mu predkladá a tak začína postupovať vo svojom mravnom konaní podľa predkladaných „princípov a východísk“, ktoré mu boli prezentované a sú pritom nezlučiteľné s pravdou o ňom samom. Táto manipulačná ingerencia človeka sa teda prejavuje predovšetkým v kontexte morálnych požiadaviek stojacich pred človekom povolaným k životu v láske a pravde. Manipulácia v kontexte integrálneho rozvoja a formácie ľudskej osoby zahŕňa v sebe viacero aspektov. Sociologicko-kultúrny aspekt manipulácie sa dotýka predovšetkým prostredia, v ktorom človek žije, rozvíja a formuje svoju osobnosť, pričom naturálno-medicínsky aspekt manipulácie obsahuje priame vplyvy na osobu človeka i jeho organizmus⁴.

² RH nr.14.

³ Por. Pinckaers S.T.: *Žrodla moralności chrześcijańskiej*. Poznań 1994. s. 384.

⁴ Por. Rosik. S.: *Wezwania i wybory moralne – reflexie teologicznomoralne*. Lublin 1992. s. 377.

Podstatným znakom novodobých falzifikujúcich koncepcií človeka je jeho absolutizácia podľa princípu *suprema et ultima causa*, ktorá má negatívny vplyv na jeho mravné konanie. Je to v konečnom dôsledku prezentácia človeka ako tvorcu všetkých univerzálnych noriem dotýkajúcich sa jeho mravného konania a rozhodovania i hodnotenia skutkov človeka, pričom prezentovaná koncepcia zdôrazňuje neexistenciu Boha v tejto oblasti života človeka, čo je druhým podstatným znakom tejto koncepcie. V tomto duchu je realizovaný rozvoj osoby človeka i jeho formácia, ktorá je cieľovo nasmerovaná k absolutizujúcemu antropocentrickému životnému postoju alebo aspoň smerom k pozícii religióznej indiferentnosti. Odsunutie Boha zo života človeka je charakteristickým znakom všetkých filozofických i praktických koncepcií, ktoré absolutizujú človeka, pričom toto odsunutie Boha je podmienkou absolutizácie človeka.

Takto prezentovaná koncepcia človeka, ktorý je absolutizovaný v maximálnej možnej miere začína ovládať nielen myslenie človeka, ale prináša radikálne zmeny v jeho živote. Človek podľa tejto koncepcie je absolútnym bytím sám osebe a Boha už nepotrebuje k poznaniu dobra a zla, k definovaniu pravdy o sebe samom ani k realizácii svojho bytia alebo k objaveniu zmyslu svojho života, pričom sám sebe stanovuje mravné normy a sám definuje pravdu o sebe samom. Uzurpácia rozhodovania človeka o tom čo je dobré a zlé, ktorej predchádzali pochybnosti o tom, či môže kresťanské učenie a normy ktoré obsahuje riadiť každodenné rozhodovanie človeka i celých spoločností⁵, je nerozlučne spojená s absolutizáciou subjektívneho svedomia jednotlivca a s nerešpektovaním, či skôr odmietnutím univerzálnne platných objektívnych mravných noriem. Radikálny človeka absolutizujúci antropocentrizmus v rovine svedomia nerešpektujúci integrálny pohľad na človeka priniesol automaticky i plánovanú zmenu hodnotového systému, ktorý sa odklonil v oblasti mravnosti a morálnych noriem od objektívnych kresťanských princípov, pričom toto absolútne autonómne svedomie neriadiace sa žiadnou morálnou autoritou verifikovalo *anti life mentality* a *kultúru smrti*. Týmto spôsobom človek vo svedomí zotretím hraníc medzi dobrom a zlom⁶ sa obracia vnútorne proti sebe samému ohrozujúc svoju vlastnú existenciu v rozličných etapách života. V tomto duchu je realizovaný nevyhnutne iba partikulárny rozvoj ľudskej osoby i jej vedomá formácia, ktorá nemôže umožniť integrálny rozvoj osoby, pretože mnohokrát vedie človeka k základnému postoju neúcty k ľudskému životu, a extrémnych prípadoch k nekrofilnému životnému postoju.

1.1. Ohrozenie vo vertikálnej rovine

Nazerajúc na človeka v teologickomorálnom kontexte je nevyhnutné vychádzať pri reflexii o ohrození človeka predovšetkým z jeho vzájomného interpersonálneho vzťahu s Bohom, ku ktorému je človek povolaný. V dnešnej dobe je tento vzťah ohrozený viac ako kedykoľvek predtým z mnohých dôvodov. Ohrozenie človeka spočíva v nerešpektovaní naturálnej potreby vertikálneho vzťahu k Bohu až v odmietnutí Boha – vo vylúčení Boha zo života človeka, ktoré sa odohralo v dejinách po prvý raz odmietnutím poslušnosti človeka voči Bohu (Gn 3, 1 – 24), pričom historická kontinuácia tohoto javu špecifickým spôsobom vyvrcholila odmietnutím Ježiša Krista (Mt 26, 63 – 66; 27, 38 - 50), ktorý prišiel spasit' a vykúpiť človeka.

V súčasnej etape dejín sa tento proces realizuje predovšetkým vo vedeckej rovine konkrétne v oblasti filozofie⁷ (aj v oblasti iných vedeckých disciplín), ktorá prezentujúca mnohokrát ideí protiviace sa existencii Boha i naturálnej potrebe človeka nadviazať s Bohom

⁵ VS nr. 4.

⁶ EV nr. 24.

vzťah, týmto spôsobom pripravuje teoretické východisko pre praktické odmietnutie Boha v živote človeka. Participácia vedeckých disciplín na odmietnutí Boha a na odmietnutí naturálneho vertikálneho vzťahu človeka s Bohom v kontexte biblického zjavenia je primárnym predpokladom tohoto odmietnutia v praktickom živote človeka. Človek vedomý si svojich úspechov v technickej oblasti a vedeckých výsledkov, ktoré dosiahol v dejinách, vo svojej pýche nad samým sebou už nepociťuje v bežnom živote potrebu Boha, ktorý predstavuje podľa rôznych filozofických koncepcií obmedzenie slobody človeka a pripomína človeku jeho ohraničenosť, ktorá je ale súčasťou jeho bytia.

Toto nerešpektovanie existencie Boha ako Pána a Stvoriteľa človeka i celého vesmíru sa realizuje rozličným spôsobom od neskrývaného opovrhnutia Bohom po otvorený boj a nenávisť. Ašak neochota človeka nadviazať nadprirodzený vzťah s Bohom je popretím vlastnej transcendentnosti a vlastnej duchovnej zložky, čiže integrity človeka s nedoziernymi následkami. Odmietnutie Boha ako svojho Stvoriteľa je základom deštrukcie človeka samotného, pretože odmietnutie Boha ako láskyplnej a zákonodarnej autority predovšetkým v morálnej sfére života človeka spôsobilo nevyhnutnú potrebu stanovenia novej autority, „nového boha“, ktorý bude definovať a ustanovovať čo je dobro a zlo, a takou autoritou sa stal automaticky človek. Tento antiteistický postoj i chápanie vlastnej existencie sa stáva teoretickým východiskom pre rozvoj a formáciu osoby.

Ak prezentované odmietnutie Boha bolo človekom akceptované, tak sa tým zároveň vyriešil problém poslušnosti voči Božiemu plánu spásy, mravným normám a princípom, ako aj problém dedičného hriechu, čiže nedokonalosti a hriešnosti človeka, ktorý hoci je vykúpený jedinou obetou Ježiša Krista (Hebr 10, 12 – 14), je stále naklonený k hriechu, čo však pri odmietnutí Boha nie potrebné rešpektovať, pretože sa týmto odmietnutím odmieta aj biblické zjavenie obsahujúce túto pravdu o človeku. Boh stanovujúci normy dotýkajúce sa morálnej dimenzie života človeka bol odmietnutý a s ním všetky univerzálne platné princípy rešpektujúce ľudskú prirodzenosť. Potlačenie vertikálneho vzťahu človeka k Bohu spôsobilo duchovnú deštrukciu človeka, ktorý definujúc nové pravdy o sebe samom a o svojom pôvode i o svete v ktorom žije, nastúpil cestu vlastnej falzifikácie a alienácie nerešpektovaním seba samého, čiže svojej prirodzenosti.

Tento proces možno nazvať aj *horizontalizáciou života človeka* kde dochádza k alienácii, alebo aspoň k partikulárnej redukcii vertikálnej dimenzie jeho života a tým automaticky dochádza k dezintegrácii osoby človeka. Tým sa začala alienácia transcendentnosti ľudskej osoby, ktorá je integrálnou ako aj výlučnou dimenziou života človeka v porovnaní s ostatným stvorenstvom. Človek v túžbe po absolútnej slobode a vyslobodení sa spod autority Boha zničil svoj vzťah k Stvoriteľovi a tým aj k sebe samému a to slobodnou alienáciou religióznej dimenzie svojho života, ktorej praktickým prejavom je aktívne uskutočňované kultické povolanie človeka. Alienácia *homo religiosus* je podstatným znakom duchovnej krízy človeka, ktorý v túžbe realizovať svoju prirodzenú potrebu nachádza falošnú náhradu v kultickej rovine svojho života uctievajúc seba samého a falošných bohov. Formačný proces v dnešnej dobe často nerešpektuje nevyhnutnosť rozvoja vertikálnej dimenzie života človeka, aby sa takto v duchu pravdy o človeku realizoval rozvoj osoby človeka umožňujúci osobe plnosť nazerania a chápania reality.

⁷ Rozličné filozofické koncepcie negujúce Boha i pravdu o človeku vyskytujúce sa v dejinách boli a sú prekážkou integrálneho rozvoja osoby človeka i jeho formácie. Antropologické východiská dotýkajúce sa duchovnej dimenzie človeka prezentované ateistickým scientizmom a postmoderným pragmatizmom privádzajú človeka do pozície nihilizmu, kde najväčším nebezpečenstvom je ontologickomorálne *desperatio* osoby človeka. FR nr. 88 – 91.

1.2. Ohrozenie osoby v horizontálnej rovine

Ohrozenie človeka ako osoby vo vzťahu k blížnemu má svoje korene v novodobej histórii. Proces vyššie spomenutej absolutizácie sa začína odsunutím Boha z verejného života človeka do súkromnej sféry, s čím sa kresťanstvo v 20. storočí bez väčších námietok zmierilo, neuvedomujúc si dôsledky tejto ľahostajnosti. Práve odsunutie Boha zo života spoločnosti, z interpersonálnych relácií i potlačenie religiózneho rozmeru života v spoločnosti a jeho degradácia a ohrozenie do privátnej sféry umožnilo verejnú prezentáciu koncepcie človeka, ktorá vo svojej vnútornej podstate začína postupne odsúvať Boha totálne zo života človeka, nahradiac ho človekom samotným, pričom tento proces možno pozorovať v dejinách najmä v posledných dvoch storočiach.

Horizontálna rovina života človeka, chápaná ako rovina medziľudských vzťahov a spoločenských, má fundamentálny význam pre rozvoj osoby, ktorá sa rozvíja v spolupráci s inými a pre iných uskutočňujúc interpersonálny vzťah, prostredníctvom ktorého naplňa svoje povolanie k láske. Seberealizácia v horizontálnej rovine znamená otvorenie sa k druhému človeku formou dialógu lásky, ktorý umožní aj realizáciu druhého človeka. Interpersonálne vzťahy umožňujúce rozvoj osoby vychádzajú z postoja osoby voči inej osobe v duchu princípu: ži ako osoba majúca jedinečnú individuálnu duchovnú pečať ľudskosti a umožni druhým osobám žiť v miere neodňateľnej ľudskej dôstojnosti, rešpektujúc atribúty vlastné len ľudskej bytosti. Takto realizované interpersonálne vzťahy sú aktívnym dialógom vzájomného zjavovania reality rozličných osôb. Táto dialogická schopnosť osoby je dnes ohrozená cieľenou prezentáciou výlučne individualistických výchovných princípov odporujúcich pravdivému pohľadu na dynamický výchovný proces umožňujúci integrálny rozvoj ľudskej osoby, povolanej k spoločnému dialógu v interpersonálnych vzťahoch osôb v rodine, národe i v globálnej perspektíve internacionálneho dialógu. Absolútne individualistické rozvojové a formačné procesy vedú človeka k egoistickému životnému postojovi „ži, slobodne realizuj vlastné osobné práva a nechaj žiť iných“, deklarujúc hranice partikulárnych záujmov, slobody a práv individuálnych osôb. Takto sú neopakovateľné osoby navzájom rivalmi bojujúcimi za svoje práva, a existujúc v spoločnom životnom priestore a čase uplatňujú formou zákona svoje individuálne dobro. V priamom protiklade je skutočný dialóg, ktorý umožňuje realizovať pravdivý pozitívny vzťah človeka k druhému človeku v postoji „ži a umožni žiť druhým osobám v miere plnosti ľudskej dôstojnosti“. Tento postoj rešpektujúci princípy lásky, spravodlivosti, pravdy a slobody je aj predpokladom multidimenzionálnej formácie osoby i jej rozvoja. Schopnosť naviazať vzťah lásky, ktorá je fundamentálnym kresťanským princípom alebo schopnosť človeka zaujať postoj v duchu pravdy k druhej ľudskej osobe je vyjadrením spoločenského a dialogického rozmeru života človeka⁸. V tejto dimenzii života osoby človeka dnes dochádza k alienácii interpersonálnych vzťahov, ktorá je konzekvenciou rezignácie osoby človeka z jej podmetovosti.

Keďže osoba človeka je neredukovateľná a vždy prináleží sama sebe, tak je morálne neprípustná súčasná často vyskytujúca sa inštrumentalizácia osoby vo všetkých jej formách, ako je aj morálne neprípustná akákoľvek forma duchovného zotročenia a spredmetnenia osoby. Jednou z častých foriem inštrumentalizácie je redukcia osoby človeka na *homo oeconomicus*, kde najvyššou kategóriou života človeka je výlučne ekonomické kritérium mravnosti konania jednotlivca i spoločnosti, od ktorého je odvodený komplex hodnôt a priorit dotýkajúcich celého života človeka. Ekonomizácia života človeka má alienačný charakter a redukuje interpersonálne vzťahy do roviny komutatívnosti. Následne táto alienačná redukcia kontinuuje k *homo faber*, kde od produkčnej schopnosti človeka závisí nielen jeho ľudská dôstojnosť a práva, ale v konečnom dôsledku samotná existencia i život.

⁸ Por. Nagórny J.: *Poslannictwo chrześcijan w świecie*. Vol I. Lublin 1997 s. 113 - 115.

V kontexte integrálneho rozvoja a formácie osoby sa vynára otázka ďalšieho fundamentálneho smerovania spoločnosti tretieho tisícročia, či možno postaviť medziľudské vzťahy, rozvoj a formáciu ľudskej osoby na falzifikujúcich koncepciách, redukujúcich človeka do jedinej utilitaristickej chápanej dimenzie jeho života. Rozvoj a formácia osoby človeka realizovaná integrálnym spôsobom zhrňajúcim všetky dimenzie života človeka je totiž v niektorých prípadoch nemožná v prostredí demokraticky kreovaného právneho pozitivismu, ktorý predložené a záväzné právne normy morálneho charakteru dotýkajúce sa tejto problematiky majoritným rozhodnutím povýšil nad univerzálne platné objektívne mravné normy. Týmto spôsobom dochádza k popretiu alebo aspoň k spochybneniu platnosti prirodzeného mravného zákona a k otvorení možnosti redukcie osoby človeka na predmet. Tento redukcionizmus sa prejavuje v rozličných špecifických spoločenstvách, ktoré človek prirodzene vytvára a v nich žije, ako aj rozvíja a formuje svoju osobu. V tomto kontexte je ohrozené prirodzené rodinné prostredie a manželstvo, ktoré je fundamentom rodiny, v ktorej sa realizuje integrálny rozvoj participujúcich osôb prostredníctvom prirodzeného formačného procesu, v súčasnej dobe podstatne narušeného negatívnymi sociálnymi, kultúrnymi i právnymi ingerenciami inštrumentalizujúcimi osobu človeka.

Nerešpektovanie fundamentálnej pravdy o človeku, že nemôže zrezignovať zo svojej existencie v miere osoby, ako aj zo svojej podmetovosti spôsobilo nielen spomenutú inštrumentalizáciu osoby, ale aj deštrukciu vnútornej schopnosti človeka nadviazať interpersonálny vzťah s druhou osobou v duchu sebadarovania a prijatia daru od druhého človeka. Človek je takto vystavený nebezpečenstvu budovania medziľudských vzťahov na princípoch redukujúcich osobu človeka len do jednej z dimenzií jeho života, čo spôsobuje postupné zničenie jeho dôstojnosti, nerešpektovanie jeho základných ľudských práv a slobody, pričom samotnej osobe človeka je znemožnený harmonický a integrálny rozvoj. Kontinuálne je potom možná konštatácia, že podmety participujúce na formačnom procese, ktorého cieľom je integrálny rozvoj ľudskej osoby môžu byť partikulárne neschopné vyplniť svoje poslanie v duchu pravdy o osobe človeka z dôvodu nenadobudnutia poznania v oblasti objektívnych mravných noriem. Počet podmetov zúčastňujúcich sa na formačnom procese, ktorého cieľom je osoba človeka, narastá v dôsledku špecializácie a špecifikácie aktivít človeka v dnešnej dobe, čo stavia morálnu teológiu pred úlohu definovať špecifickosť formačného poslania jednotlivých podmetov participujúcich na formácii osoby človeka v kontexte prirodzených neodňateľných práv prislúchajúcich prirodzeným formačným podmetom. Rodina ako fundamentálny a prirodzený formačný podmet je v dnešnej dobe najviac ohrozená pri realizácii svojho poslania, ako aj v kontexte rešpektovania práv rodiny i jej existencie v dnešnej spoločnosti, napriek jasnému definovaniu a zdôvodneniu týchto prirodzených práv⁹.

Momentálna východisková pozícia človeka do budúcnosti je zároveň výzvou pre aktívne zúčastňujúce sa kresťanstvo na formácii a dynamickom rozvoji osoby človeka, ako aj pre novú evanjelizáciu hľadajúcu nové cesty vedúce k osobe človeka tretieho tisícročia.

2. Biblická personalistická koncepcia človeka ako východisko a cesta integrálneho rozvoja osoby

Kresťanský personalizmus ako prezentované východisko zo súčasnej krízy človeka chápe človeka ako osobu v biblickom kontexte, čím sa umožňuje pravdivá teologická analýza východiskovej pozície osoby v procese obnovy. Vyčerpávajúcu odpoveď na túto

⁹ Por. *Charta práv rodiny*. In: Ján Pavol II.: *Familiaris consortio*.s. 167.

fundamentálnu otázku poskytuje kresťanská personalistická koncepcia človeka vychádzajúca z biblického pohľadu na osobu človeka, pričom podstata personálnej obnovy humanity spočíva v novej prezentácii a obnove teologickomorálneho nazerania na osobu človeka. Biblický pohľad na ľudskú osobu v celej šírke odhaľuje hodnotu a dôstojnosť človeka, ktorá je zakotvená v jeho prirodzenosti, v stvorení človeka a v jeho povolaní k čoraz väčšej dokonalosti. Teda hodnota človeka ako osoby je daná ako fakt v biblickom zjavení. Biblický pohľad hovorí, že človek je stvorený na obraz Boží (Gn 1, 26), že je schopný poznať a milovať svojho Stvoriteľa, ktorý človeka ustanovil za pána všetkého pozemského stvorenia (Múdr 2, 23), aby nad ním vládol a ho užíval na slávu Božiu¹⁰. Toto biblické posolstvo o človeku rozvinuté v náuke cirkvi je fundamentom, z ktorého čerpá personalistická koncepcia človeka prezentujúca povolanie, poslanie a konečný cieľ človeka, jeho zmysel pozemského života, ako aj konkrétne morálne normy sprostredkované vo formačnom procese, podľa ktorých má realizovať svoj život v dnešnom svete.

Jedným zo základných princípov kresťanského personalizmu, ktorý sa opiera o biblické chápanie človeka ako osoby, je fakt, že človek je jediný tvor na zemi, ktorého Boh chcel kvôli nemu samému, teda nemôže nájsť v plnej miere sám seba, iba ak v nezištnom obetovaní seba samého pre druhého človeka, a to v kontexte povolania k spoločnému životu s Bohom. Konzekvence vyplývajúce z stvoriteľského aktu lásky Boha k človeku sú pre človeka a jeho život fundamentom pre pochopenie seba samého, nakoľko je to v jeho schopnostiach. V tejto súvislosti je nevyhnutné zdôrazniť, že hlavným bohatstvom človeka na tejto zemi je sám človek¹¹, ktorý je povolaný objaviť túto pravdu o sebe samom a následne ju afirmovať, a toto bohatstvo je človek povinný rozvíjať. Rozvoj poznania pravdy o človeku sa však nesmie zastaviť na extrémnom antropocentrizme bez perspektívy spásy a existencie Stvoriteľa alebo dokonca na vedomom vylúčení Boha zo života človeka. Nerešpektovanie tejto pravdy o človeku (integrálne prežívať vertikálny i horizontálny rozmer života človeka) samotným človekom je začiatkom jeho alienácie vo všetkých rovinách jeho života, a táto postupná alienácia je ohrozením človeka, hoci je na prvý pohľad nepostrehnuteľná a človek si ju často neuvedomuje. Pričom táto alienácia je primárneho charakteru, pretože je ohrozená osoba človeka a jej dôstojnosť, a tým aj jeho existencia na tomto svete i jeho večnosť.

Ľudská dôstojnosť má práve v Bohu svojom Stvoriteľovi základ i dovŕšenie a v tom je jej jedinečnosť. Pravda o stvorení človeka na boží obraz a pravda o povolaní človeka k spoločnému životu s ním je v dnešnej dobe najviac atakovaná, čo má nedozerne konzekvence pre život človeka. Dovŕšenie ľudskej dôstojnosti je ukryté v nadprirodzenom zmysle života človeka - v jeho vertikálnej relácii z Bohom. Totiž Boh povoláva každého jedinca ako syna, aby mal spoločenstvo s ním samým a aby bol účastný na jeho blaženosti¹². Jedinečná konkrétna osoba je jedinečne povolaná a aj z tohto povolania vyplýva základná rovnosť všetkých ľudí a nutnosť vždy a všade rešpektovať základné povinnosti i práva človeka vyplývajúce z jeho prirodzenosti. Takto Boh povolal človeka ako konkrétnu neopakovateľnú ľudskú osobu k vzájomnému osobnému dialógu, ba k plnosti života spočívajúcej v účasti na samom živote Boha¹³, čím vtlačil do osoby človeka nadprirodzený rozmer a schopnosť vertikálneho vzťahu. Toto povolanie človeka – osoby k dialógu s Bohom je východiskovým bodom kresťanskej koncepcie ľudskej osoby a súčasne je to cesta integrálneho rozvoja osoby človeka, ktorý je dynamickým kontinuálnym procesom.

¹⁰ GS nr. 12.

¹¹ CA nr. 32.

¹² GS nr. 21.

¹³ EV nr. 2.

Je nevyhnutné poukázať na dôležitosť dialogického charakteru ľudskej osoby, ktorá má prirodzenú tendenciu a požiadavku združovať sa s druhými ľuďmi¹⁴ aby bola schopná účinnejšie konať sama i spolu s druhými. Teda vedľa aspektu jedinečnosti je dôležitý i aspekt interpersonálneho vzťahu, ktorý vyrastá z Vtelenia Božieho Syna, ktorý sa týmto aktom určitým spôsobom spojil s každým človekom a tým ho povolal k uskutočňovaniu a obnove tohto spojenia¹⁵ formou interpersonálneho dialógu. Z týchto dôvodov má kresťanský personalizmus má vo svojej podstate dialogický charakter a poukazuje na potrebu ľudskej osoby nadviazať osobný vzťah a dialóg. Možno povedať, že kresťanské personalistické chápanie človeka sa vždy nesie v duchu dialogickej schopnosti osoby, čoho potvrdením sú aj dejiny starozákonného Božieho ľudu, ktoré sú jedinečným dôkazom interpersonálneho dialógu Boha z človekom, ktorý vyvrcholil v novozákonnej perspektíve Vtelenia Ježiša Krista, kde Boh prehovoril skrze vlastného Syna k človeku a zjavil mu plnosť pravdy ňom samom, ktorá má v sebe vyslobodzujúcu silu.

Disponibilita ľudskej osoby k dialógu stojí na schopnosti daru seba samého a schopnosti prijatia daru od druhej osoby¹⁶ v duchu kresťanskej lásky. Čiže človek je schopný darovať seba samého slobodne a dobrovoľne, otvoriť sa voči druhej osobe, nadviazať s ňou vzťah a zaujať určitý postoj. Je to jediná pravdivá cesta pre osobu človeka ako realizovať svoju ľudskú prirodzenosť otvorením sa druhej ľudskej bytosti v láske a pravde. To naznačuje, že človek je vo svojej najhlbšej podstate spoločenským tvorom a len v dialogickom styku s inými a pre iných, teda v určitom spoločenstve môže žiť a rozvíjať sa k osobnostnej zrelosti. Tento integrálny rozvoj osoby je vo svojej podstate realizáciou horizontálneho rozmeru ľudského života a naplnením prikázania lásky k blížnemu a tým aj k samotnému Bohu (Lk 10, 25 - 27).

Kresťanské chápanie človeka v duchu personalizmu v racionálnej rovine, ktorá dopĺňa biblický pohľad, zdôrazňuje predovšetkým, že človek je osobou, čo znamená, že je bytosťou, ktorá si uvedomuje samu seba, ktorá môže slobodne a zodpovedne konať a ktorá je otvorená k okolitému svetu. Človek je duchovnotelesná jednota, ktorá má integrálny charakter, čiže nemožno oddeľovať duchovnú zložku od telesnej, ale treba prihliadať na ich vzájomnú podmienenosť a integritu, pričom duchovná a telesná zložka sú základom ľudskej prirodzenosti človeka. V personalistickom chápaní to znamená, že človek ako osoba je nezameniteľný a neodcudziteľný, že nemôže byť vlastníctvom niekoho druhého, že je jedinečný a nezastupiteľný, nedotknuteľný, má vlastnú jedinečnú dôstojnosť, hodnotu a zmysel¹⁷. Teda človek ako osoba je „samostatne jestvujúca individuálna podstata“, nezávislý subjekt, úplná skutočnosť, ktorá jestvuje uzavretá v sebe, nekomunikovateľná vo svojom konkrétnom bytí a odlišná od každého iného bytia¹⁸, pričom jej integrálnu formáciu je nevyhnutné charakterizovať ako promóciu ľudskej osoby v konkrétnom dynamickom a temporálnom procese jej rozvoja.

Formácia osoby nevyhnutne musí rešpektovať skutočnosť, že podstatným dôvodom dôstojnosti ľudskej osoby je jej sloboda, ktorá je vznešenou pečaťou Božieho obrazu a stvoriteľskej lásky. Dnešný človek sa túži oslobodiť od obmedzenosti svojho bytia, chcel by nadobudnúť absolútnu bezhraničnú slobodu, nevediac, že sa vydáva na cestu duchovného otroctva a nepochopenia slobody človeka ako takej. Sloboda sa týka predovšetkým duchovnej dimenzie osoby, jej schopnosti sebauvedomovania, sebaovládania i sebarealizácie v kontexte

¹⁴ Por. Nagórny J.: *Teologiczne podstawy uczestnictwa chrześcijan w życiu społecznym*. In: red. Marcol A.: *Zaangażowanie chrześcijan w życie społecznym*. Opole 1994 s. 106 - 109.

¹⁵ RH nr. 13.

¹⁶ Por. Nagórny J.: *Agape i ethos*. In: *Homo meditans VIII*. Lublin 1993 s. 165 - 166.

¹⁷ Por. Rotter H. *Osoba a etika*. Brno 1997 s.21.

¹⁸ Por. Spiazzi R.: *Základy sociálnej etiky*. Trnava 1997 s. 38.

ľudskej dôstojnosti vyplývajúcej z prirodzenosti človeka. Takto sloboda človeka spočíva v jeho povolani k slobode, k dobru, k láske, k spravodlivosti, k pravde, k pokoju¹⁹. Osoba má chápať svoju slobodu ako povolanie slobodne sa v pravde rozhodovať a potom zodpovedne konať smerom k naplneniu svojho života, smerom k dobru a k láske, čo je ontologickým znakom integrálneho rozvoja v duchu pravdy o človeku. Má slobodne afirmovať svoju prirodzenosť a rešpektovať zákony duše i tela, ktorých dodržiavanie ho zachová pre zdravý a plnohodnotný život, čo je cieľom integrálneho rozvoja osoby i jej formácie súčasne. Dôstojnosť človeka si teda vyžaduje, aby konal na základe vedomej a slobodnej voľby, t.j. podľa svojich osobných vnútorných pohnútok a rozhodnutí, rešpektujúc existujúce normy dané Stvoriteľom, nie z impulzívnosti alebo z vonkajšieho donútenia²⁰, teda človek má konať v súlade so svojím svedomím.

Svedomie osoby nie je absolútnym a jediným prameňom rozhodovania o tom, čo je dobré a čo zlé, len je doň hlboko vpísaný princíp poslušnosti voči objektívnej norme, a tento princíp zdôvodňuje a podmieňuje správnosť jeho rozhodnutí prostredníctvom príkazov a zákazov, ktoré usmerňujú spôsob života človeka²¹. Tou objektívnou normou svedomia je pravda, s ktorou sa svedomie musí zhodovať, pričom táto pravda morálneho charakteru nie relativizovateľná. Pravda je svetlom ľudskeho rozumu, ktorý je povolaný nanovo slobodne objaviť a afirmovať pravdu, čím sa umožní vstúpiť osobe človeka do plnosti reality. U každej osoby to znamená, využívať vlastnú slobodu v pravde a k pravde. Byť skutočne slobodný neznamena konať v intencii absolútnej slobody bez zodpovednosti alebo v duchu absolútneho voluntarizmu, a už vonkoncom nie konať to, čo je teoreticky možné a pozitívnym právom nepenalizované. V tomto predpoklade, zdôrazňujúcom teoreticko-technologickú možnosť etického konania ľudskeho subjektu majú koreň mnohé súčasné ohrozenia dotýkajúce sa osoby človeka, ktoré pramenia v absolutizácii individuálneho subjektívneho svedomia, ktorému sa takto priznáva prerogátiva najvyššej inštancie morálneho úsudku nerešpektujúceho nadčasovo platnú objektívnu morálnu normu. Realizovaním týchto možností sa človek dostáva do rozporu nielen s objektívnym mravným poriadkom, ale aj so sebou samým, narušiac vnútornú harmóniu vlastnej existencie, kde sa neprirodzeným spôsobom pokúša o vnútorné vysporiadanie sa z konzekvenciami svojho vlastného konania.

V súčasnej dobe sa vytvára zdanie, že svedomie človeka stojí medzi možnosťou autonómie a možnosťou normy²² pričom práve svedomie má slobodne v duchu pravdy zosúladiť vzťah normy zo slobodou osoby, čo je cieľom formačného procesu. Sloboda ľudskej osoby obsahuje v sebe kritérium pravdy a disciplínu pravdy ku ktorej je vedený človek v procese formácie. Byť skutočne slobodný ako osoba, znamená užívať vlastnú slobodu k tomu, čo je skutočne dobré vo svojej ontologickomorálnej podstate a tak nasledovať Krista, ktorý sám je jedinou pravdivou cestou k Otcovi (Jn 14, 1). Táto cesta spásy je možná v cirkvi, ktorá sprostredkuje pravdu o človekovi v celej šírke jeho existencie, a ktorá si je vedomá nebezpečenstiev, ktorá ohrozujú človeka chápaného ako osobu, pričom cirkev rozličným spôsobom aktívne participuje na formácii ľudskej osoby i prezentuje pravdivú cestu jej integrálneho rozvoja. Práve Kristus prostredníctvom svojej cirkvi dal a opätovne dáva i v súčasnej dobe rozhodujúcu odpoveď na akúkoľvek otázku dotýkajúcu sa osoby človeka, a to najmä na náboženské a mravné otázky²³, čím osvetľuje v plnosti tajomstvo ľudskej osoby.

¹⁹ Por. Kútny I.: *Biblická sloboda a mravnosť*. In: *Sloboda a etické konanie človeka*. Nitra 1996 s. 496.

²⁰ GS nr. 17.

²¹ VS nr. 60.

²² Por. Majorano S.: *Sumienie pomiędzy autonomią a normą*. In: *Sumienie wyznacznikiem ludzkiej moralności*. Red. W. Bołoz. Warszawa 1997 s. 40 – 50.

²³ VS nr. 2.

Formačný proces, ktorého úlohou a cieľom je integrálny rozvoj ľudskej osoby umožňujúci čoraz plnšie obsiahnuť multidimenzionálnosť tajomstva osoby človeka, musí rešpektovať podstatný význam tohoto poslania. Rešpektovanie mnohorakosti dimenzií života človeka otvorí možnosť duchu človeka vstúpiť do plnosti reality²⁴ i celého života osoby, čo umožní osobné sebazpoznanie, ktoré je základom pochopenia i rešpektovania podmetovosti druhého človeka, ako aj svojej vlastnej. Takto sa osobe človeka otvára horizont naplnenia zmyslu svojej bytostnej existencie v časovej i nadčasovej dimenzii. Formačný proces rešpektujúci prirodzené neodňateľné osobné práva, zacielený na totálny rozvoj ľudskej osoby uschopní osobu k nadviazaniu interpersonálneho vzťahu vo vertikálnej i horizontálnej rovine života na princípe lásky, ako najpodstatnejšieho a centrálného princípu realizácie človeka. Láska je teda najvyššou možnosťou osoby, ku ktorej je človek aj povolaný a formácia i rozvoj osoby v duchu tohoto princípu sa prirodzeným spôsobom realizuje v rodinnom spoločenstve, ktorá je špecifickým miestom formácie a rozvoja.

Familiaris consortio je svätyňou, v ktorej manželia kreujú v duchu totálnej lásky *communio personarum*²⁵, ktoré slúži životu a je spoločenstvom, ktorému prislúcha fundamentálne, primárne i prirodzené²⁶ právo formácie osoby človeka, ktoré je neodňateľného a nenahraditeľného charakteru. Žiaden z podmetov subsidiárneho charakteru, ktoré participujú na formačnom procese, ho nemôže v plnosti realizovať spôsobom umožňujúcim integrálny rozvoj osoby. Formačný proces je teda špeciálnou formou dialógu zúčastnených osôb, vzájomného osobného obdarovania²⁷ a sebazdieľania, teda je promóciou osoby v rodine, ktorá dnes pociťuje potrebu nevyhnutného rešpektovania vlastnej existencie i cieľov explicitne vyplývajúcich z jej podstaty. Vlastne v tomto sa ukrýva zmysel a obsah kresťanského personalistického chápania človeka v kontexte formácie a rozvoja osoby. Čiže človeka, ktorý je a má sa stávať čoraz viac ľudskou osobou v duchu zodpovednej lásky a spravodlivosti, i slobodného rešpektovania plnosti pravdy o človeku, a tak realizovať svoje biblické povolanie i poslanie. Obnova týchto fundamentálnych morálnych hodnôt a princípov zakotvených dotýkajúcich sa osoby človeka i všetkých dimenzií jeho života, umožní realizáciu formácie zacielenej na reálne pravdivé dobro ľudskej osoby, zodpovedajúce jej špecifickej vznešenosti, ktoré vyplýva z biblického zjavenia a z jej prirodzenosti.

Záver

Rozvoj ľudskej osoby cestou formačného procesu sa realizuje v dnešnej dobe v podmienkach, ktoré často neumožňujú dosiahnuť predpokladané výsledky, čo vyžaduje podrobnú analýzu situácie, v ktorej sa utvára osoba človeka vo svojej plnosti. Čoraz viac sa žiada prezentácia pravdy o človeku a o fundamentálnych dimenziách osoby človeka, ktoré formačný proces rozvíja integrálnym spôsobom. Personalistická biblická koncepcia osoby je nielen jedným z pohľadov na osobu človeka, ale je integrálnou plnosťou zjavenej a ľudským rozumom poznanej i afirmovanej pravdy, ktorá uschopňuje človeka k pochopeniu a k uskutočneniu svojej vznešenej dôstojnosti. Prirodzené subjekty, ktorých špecifickým poslaním je formácia osoby, ako aj subsidiárne inštitúcie napomáhajúce realizáciu tohoto poslania, dosiahnu pozitívne výsledky iba cestou totálneho rešpektovania plnosti pravdy o osobe človeka i vzájomným rešpektovaním vlastných prirodzených kompetencií.

²⁴ Por. Giussani L.: *Riziko výchovy*. Praha 1996 s. 91.

²⁵ Obsah termínov *familiaris consortio* a *communio personarum* naznačuje nevyhnutnosť rešpektovania rodiny, ako prirodzeného formačného prostredia zabezpečujúceho integrálny rozvoj ľudskej osoby. Por. FC nr. 15, 17, 36 – 38.

²⁶ FC nr. 36.

²⁷ LR nr. 16.

Bibliografia

- Písmo sväté Starého a Nového zákona. Rím 1995
Pastorálna konštitúcia Gaudium et spes (GS) In: Dokumenty Druhého Vatikánskeho koncilu Vol. I. Trnava 1993
Deklarácia Gravissimum educationis (GE) In: Dokumenty Druhého Vatikánskeho koncilu Vol. II. Trnava 1993
Giussani L.: Riziko výchovy. Praha 1996
Ján Pavol II.: Fides et ratio. Bratislava 1998
Ján Pavol II.: Veritatis splendor. Trnava 1994
Ján Pavol II.: Evangelium vitae. Trnava 1995
Ján Pavol II.: Centesimus annus. Trnava 1992
Ján Pavol II.: Redemptor hominis. Trnava 1997
Ján Pavol II.: Familiaris consortio. Trnava 1993
Ján Pavol II.: List do rodín Gratissimam sane. Poznań 1994
Kútňny I.: Biblická sloboda a mravnosť. In: Sloboda a etické konanie človeka. Nitra 1996
Majorano S.: Sumienie pomiędzy autonomią a normą. In: Sumienie wyznacznikiem ludzkiej moralności. Red. W. Bołoz. Warszawa 1997
Nagórny J.: Agape i ethos. In: Homo meditans VIII. Lublin 1993
Nagórny J.: Posłannictwo chrześcijan w świecie. Vol. 1 Lublin 1997
Nagórny J.: Teologiczne podstawy uczestnictwa chrześcijan w życiu społecznym. In: Red. Marcol A. Zaangażowanie chrześcijan w życiu społecznym. Opole 1994
Pinkears S.T.: Źródła moralności chrześcijańskiej. Poznań 1994
Rosik S.: Wezwania i wybory moralne – reflexie teologicznomoralne. Lublin 1992
Rotter H.: Osoba a etika. Brno 1997
Spiazzi R.: Základy sociálnej etiky. Trnava 1997

Zoznam použitých skratiek:

- CA.....Ján Pavol II: Centesimus annus
EV.....Ján Pavol II: Evangelium vitae
FC.....Ján Pavol II: Familiaris consortio
FR.....Ján Pavol II: Fides et ratio
GE.....Deklarácia Gravissimum educationis
GS.....Pastorálna konštitúcia Gaudium et spes
In.....v
LR.....Ján Pavol II: List do rodín
nr.....číslo
Por.....porovnaj
Red.....redaktor
RH.....Ján Pavol II: Redemptor hominis
s.....strana
Vol.....diel
VS.....Ján Pavol II: Veritatis splendor

**IN: PERSONÁLNA OBNOVA HUMANITY. Red. J.Michalov a kol. NITRA 2000.
ss. 95-114. ISBN 80-8050-334-6**